

INDEKS KNJIGA

KULTURA, ČASOPIS ZA TEORIJU I SOCIOLOGIJU KULTURE I KULTURNU POLITIKU, BEOGRAD BR. 25, GODINA 1974.

Početkom šezdesetih godina ovog veka, pretežno u Americi, dolazi do zbližavanja i usklađivanja mišljenja lingvista, sociologa, antropologa i psihologa o jeziku, koji se posmatra u kontekstu kulturnih, socijalnih, antropoloških i psihosocioloških fenomena, kao jedan od čimilaca komunikacionog sistema. Na ovaj način usmerena interesovanja dovode i do organizovanja jedne konferencije o jeziku, interdisciplinarnog karaktera (1964. godine) na kojoj se sociolingvistica obeležava kao posebna naučna disciplina. Uporedno sa terminom »sociolingvistika« upotrebljava se i termin »sociologija jezika«, s tim što oba pokrivaju iste značenjske sadržaje.

Časopis »Kultura« u svom 25. broju za 1974. godinu donosi jedan reprezentativan izbor sociolingvističkih tekstova u redakciji

dr Ranka Bugarskog. Jedna od veoma značajnih karakteristika koja je rukovodila izborom tekstova je ta da se čitaočima predstavlja sociolingvističko mišljenje i stav prema jeziku, njegovoj ulozi i mestu u ostvarenijima pojedinca ili grupe, nastalo pre i posle onog vremena kada je sociolingvistica, definišući svoje stavove i ciljeve postala naučna disciplina.

Članak Edvarda Sapira »Jezik i sredina« (1912.) pisan je verovatno i sa namenom da se pobiju neki nenučni stavovi koji su nastali kao posledica pogrešnog tumačenja antropoloških otkrića i razmišljanja početkom ovog veka. Edvard Sapir naglašava da se neki konkretni primeri uticaja kulture jednog društva na strukturu jezika date kulture u ispitivaču dostupnom trenutku posmatranja ne mogu naći; on ipak ne poriče da je u vreme stvaranja i kulture i jeziku u jednoj zajednici tih uticaja ipak moglo biti i da ih je i bilo. Uticaj kulture i sredine (društvene, geografske) na jezik ostvaruje se veoma intenzivno u leksikonu jezika, jer potreba da se neki objekat obeleži kao posebna datost zahteva stvaranje odgovarajućeg termina, odnosno objektu odgovara jedinica leksikona. Sapirovo ilustruje nizom zanimljivih primera iz jezika američkih Indijanaca i engleskog jezika.

Članak Džona Gamperca »Tipovi jezičkih zajednica« je novijeg datuma (1962.) Gamper određuje pojam »jezičke zajednice« kao društvene grupe »koja može da bude jednojezična ili višejezična, koja se drži na okupu učestalošću obrazaca društvene interakcije i koja je od ostalih oblasti odvojena slabosću linija komunikacija«. On dalje određuje pojam »komunikacione matrice«, kao ukupnost komunikacionih uloga u jednom društvu. Komunikaciona matrica uključuje u sebe i jezičku realizaciju koja se ostvaruje na nekoliko nivoa u zavisnosti od pratećih komunikacionih manifestacija.

Rad poznatog dijalektologa Juriela Vajnraha predstavljen je člankom »Jezici u kontaktu« (to su dva deljaka iz knjige Jezici u kontaktu, 1953.) Vajnraha obeležava nekoliko pojmove koji imaju ekstralinguistički karakter, ali bitno utiču na jezičko ponašanje. »Geografska oblast« obeležava područje na kome je u najvećem stepenu koncentrisan broj jezičkih predstavnika. Vajnraha dalje obeležava pojam »odomaćenost«, kao jezičke odnose domorodačkog i doseljeničkog stanovništva. Jezik doseljeničkog stanovništva podložan je promenama u smislu primanja i pozajmljivanja od jezika domorodaca, međutim, ova pojava nije obavezna. Uticaj »kulturne i etničke grupe« na jezik pokazuje se samo u rečniku, i to parcialno. »Religija« se u istoriji ljudskog društva pokazivala kao jedan od važnijih čimilaca u procesu jezičkog kontakta. Odnos između »rasa« i jezika je najčešće negativno obeležen, nepripadanje istoj rasi postavlja se kao preprena u komunikaciji (u širem smislu) a samim tim i jezičkoj komunikaciji. Razlike u polu pokazuju se kao relevantne u jezičkoj manifestaciji pojedinaca samo sporadično, isto tako i starosne razlike. Društveni status pojedinaca ili grupe po pravilu je obeležen jezičkim tipom koji pojedinac ili grupa upotrebljava u odnosu na standardni jezik, ili u višejezičnim zajednicama odnosima među jezicima. Vrsta zanimanja kojom se grupa bavi najčešće je jezički obeležena razvijanjem i korišćenjem specijalizovane terminologije, vezane za konkretno zanimanje. Odnosi između jezičkih kodova seoskog i gradskog stanovništva po pravilu uključuju u sebe, pored nekih specifičnih osobina, i one koje se javljaju van datih grupacija. U istom članku J. Vajnraha određuje pojam »jezičke lojalnosti« koja je uslovljena kulturnim, istorijskim i nacionalnim obeležjima društva.

Članak »Dijalekti, jezik nacija« američkog lingviste Ajnara Haugena objavljen je 1968. godine u zborniku »Sociolinguistics«, Haugen određuje značenje ovih termina na

primerima različitih prirodnih jezika. Prema njegovom mišljenju jezik se u deskriptivnom, sinhronom smislu može odnositi bilo na samo jednu jezičku normu, bilo na skup srodnih normi. U istorijskom, dijachronom smislu »jezik« može biti ili zajednički jezik koji je u raspadanju, ili zajednički jezik nastao kao posledica sjedinjenja. »Dijalekt« je prema tome, ma koja od srodnih normi obuhvaćenih opštim imenom »jezik«. Odnosi dijalekata i jezika prema naciji su u recipročnom odnosu prema sadržaju pojma nacije u jednoj sredini.

Indijski lingvista Slobodan Rej u članku »Standardizacija jezika« (1962.) na osnovu dobrog poznavanja jedne izuzetno velike jezičke zajednice (Indija) insistira na potrebi standardizovanja jezika i ukazuje na potrebe i načine standardizacije.

Svedski lingvista Valter Tauli predstavljen je člankom »Praktična lingvistika: teorija jezičkog planiranja« (1964.). V. Tauli insistira na potrebi razgraničavanja standardnih i nestandardnih jezičkih objekata, te praktična (primenjena) lingvistika treba da normira, a ne samo da opisuje jezičke pojave. Jezičko planiranje je prema tome »delatnost čiji je cilj usavršavanje i stvaranje jezika.«

Interesovanje istaknutog američkog sociologa Džošua Fišmana u radu »Sociologija jezika« (1969.) okrenuto je ka utvrđivanju postojanja nekoliko jezičkih nivoa, odnosno različitih kodnih sistema koji operišu kao jezička sredstva u komunikacionom procesu pojedinaca i grupa. Fišman dalje određuje situaciju »nepostojane dvojezičnosti« i »postojane dvojezičnosti« (pri tip reprezentovan je primerom usvajanja engleskog jezika u Americi, a drugi situacijom francuskih Kanadana u Montrealu).

Britanski sociolog Bazil Bernstajn u članku »Razrađeni i ograničeni kodovi« ukazuje na jedno veoma delikatno pitanje, na determinisanost jezičkog koda samo socijalnim položajem pojedinca ili grupe u društvu.

Istaknuti američki lingvista Viljem Labov u uvodnom delu članka »Proučavanje jezika u društvenom kontekstu« (1970.) kritički ocenjuje pristupe jeziku u savremenoj lingvistici, posebno učenja Ferdinanda de Sosirovu distinkciju jezik/govor/jezik u celini i Comskijevu jezičku sposobnost/jezičku delatnost. Labov smatra da teorijskim izučavanjima koja su se bazirala na podacima iz »jezika« treba priključiti i fenomene »govora« i da će se na tako sinhronizovan način posmatranja jezičkih pojava dobiti objektivni rezultati. Viljem Labov, jedan od najistaknutijih predstavnika sociolingvističkog pravca, smatra da je svaka prava i dobra lingvistika istovremeno i sociolingvistika, odnosno da se jezik ne može posmatrati van društva, izdvojen iz niza društvenih, kulturnih i drugih manifestacija u kojima se on ispoljava i koje se kroz njega ispoljava.

Iz zbornika »Sociolinguistics« preuzet je u članak Dela Hajmza »O komunikativnoj kompetenciji« (1971.) u kome Hajmz insistira na posmatranju jezičkih kodova u okviru svih ostalih komunikativnih kodova i da oni svoje pravo značenje i odgovarajuću interpretaciju dobijaju tek u kontekstu tih drugih nelingvističkih kodova. Jezička kompetencija je uslovljena, prema tome, komunikativnom kompetencijom.

Tri priloga jugoslovenskih lingvista u izboru »Kultura« su sociolingvistički orijentisani. Damir Kalogjera u članku »U prilog pojmu komunikativne kompetencije« pokazuje da se i na srpskohrvatskom materijalu mogu vršiti ispitivanja sociolingvističkog karaktera, i da ih i treba vršiti.

U članku »Tipologija dvojezičnosti« u vaspitno — obrazovnom sistemu Vojvodine Melanija Mikeš daje niz konkretnih podataka o jezičkim tipovima Vojvodine. Osnovni zaključak ovog izlaganja je da lingvističko

konstatovanje i proučavanje dvojezičnosti u Vojvodini mora biti osnova organizacije škola i drugih kulturnih i obrazovnih institucija na terenu.

Članak Ivana Čolovića »Uvod u analizu novinskih tužbalica« pokazuje da se na esejistički način mogu obraditi činjenice koje dobijaju određenu interpretaciju preko upotrebljenog jezičkog znaka.

Pored navedenih članaka, u istom broju »Kulture« nalazi se i uvodni članak Ranka Bugarskog »Jezik i društvo u kome se iznose osnovne postavke sociolingvistike kao naučne discipline u odnosu na primarne nauke, sociologiju i lingvistiku. Bugarski takođe, daje kritički osvrт na rezultate do kojih se došlo sociolingvističkim ispitivanjima i na perspektivu takvih ispitivanja.

Na kraju treba napomenuti nešto o značaju pojavitijanja ovako koncipiranog zbornika u okviru naših lingvističkih publikacija. U Jugoslaviji ne postoji ni jedan lingvistički časopis isključivo sociolingvističke orijentacije. Sociolingvistica dopušta širinom svojih interesovanja i uključivanje naučnika nelingvističkog tipa, ali je ipak karakteristično da se u našoj sredini lingvisti relativno kasno počinju za nju interesovati. Interdisciplinarnost sociolingvistike obećava svestranije objašnjenje i jezičkih činjenica, i to ne samo praktično i parcijalno, nego i teorijski. Mnoga sociolingvistička interesovanja mogu se prepoznati u radovima ranijih ispitivača jezika, istina često nesistematisovano.

Ovakav zbornik sugerira potrebu za redovnim publikovanjem jednog sociolingvističkog časopisa, koji bi u većem broju angažovao naše lingviste, sociologe, antropologe i druge naučnike zainteresovane za datu problematiku, da vrše ispitivanja na materijalu srpskohrvatskog jezika, koji se često javlja kao jedan od parova u višejezičnim sredinama (sh. — slovenački, sh. — makedonski, sh. — talijanski, sh. — mađarski, sh. — slovački, sh. — rumunski, sh. — rusinski, sh. — albanski itd., zatim standarni srpskohrvatski i dijalekat) na terenu sa nizom zanimljivih socioloških, antropoloških, nacionalnih i drugih fenomena.

Vera Vasić

JOSIP OSTI: »SALTO MORTALE«

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1974.)

Nekako podalje od svoje pesničke saraće Josip Osti vije pesničko gnezdo. Prvu knjigu *Snokradica* je objavio 1971. godine u »Veselinu Masleši« gde je sada urednik, i kritika je tu njegovu objavu prihvatala u prvom redu kao povratak izvesnim »malim stvarima« na koje je svojevremeno ukazivao i Risto Tošović. Osnovni ton te knjige karakterističan je i za »Salto mortale«, koju okviruju dva bela lista hantije na kojima je, kao na špici filma jednog idana, o jednom danu, ispisano »DOBRO JUTRO« i »LAKU NOĆ«. Tim je Osti svoj pesnički doživljaj maksimalno humanizovao, tim prostodušnim izrazima — pozdravima izazivajući čitalačke simpatije, blesak, bliskošti bića poezije i bića čitaoca.

Pa ipak prva skupina ovdajnih pesama »putovanje ili trava obrasta usamljeni vagan na slijepom kolosijeku« ostavlja nas dosta hladnim, uprkos izvesnoj pesnikovoj misli o prolaznosti sveta, hladnoći bića, uzaludnosti traganja za osušenom zemljom, omamlijujućim daljinama. Možda ta ravnodušnost otuda što smo odmah očekivali onu tananu Ostijevo reč o mrimom, tihom, ali duboko u umutrašnjosti, u duši, uznenirenom svetu svakodnevlja, potkrovljiva, privih ljubavi, rastanaka i sećanja. I, odista, naredni ciklusi Ostijeve knjige otkrivaju nam talkav svet, pozračan i jednostavan u svojoj svakidašnjosti, ali dublje ispod sloja prozračnosti i jednoštavnosti — u ponoru praznine; u procesu rastakanja. Tek tada bivamo svesni smisla Selimovićeve rečenice »živi ništa ne znaju / poučite me / mrtvi / kako se može umrijeti bez

straha / ili bar bez užasa / jer smrt je besmisao / kao i život« i Davičovih stilova: jedan je pucan u meso / otvorio sve prozore», koje je Osti ispisao kao motto svojoj knjizi.

Taj smisao, ili bolje: besmisao života i smrti, pregradio je Ostijevu knjigu u celini i gornjim spratovima učinio je ravnu »malim stvarima«, otvorenu banalnosti doživljavanja, a donjon misaonim kazamatom iz koga nema izlaza, jer je isve prošlost i besmisao, teskoba jedna grđna i nemoć ne-premostiva kao beskraj.

Nema sumnje, tu pesničku slojevitost Osti je postigao vešt intenzivirajući banalnosti svakodnevice do opštosti stvarnosti nigde ne dopustivši rečima da tu dramatizujući nit pretvore u pukotinu koja bi nosila nesklad, rascep. Otuda se njegova pesma događa ravnomeno, s izvesnim ritualima: ritual igre reči, ritual prigušene, neoslobodene sasvim energije ironije, ritual gorčice saznanja, ritual naracije.

Tu ravnotežu smenjivanja naznačenih rituala možemo pratiti na Ostijevim pesmama slobodnog stila, dok su one druge, sazdane proznom formom, kao na primer *Jabuka* 1 i 2, pre svega jedna moderna bajka o vremenu i biću, vremenu koje traje i biću koje u njemu truli bez vidljivih razloga i nepotrebno, uzaludno u suštini, neuslušeno ni od koga, narušeno posve, svojeglavno, tužno.

U svetu takvih saznanja postaje mužan povratak i pesnikovom prvom ciklusu u ovoj knjizi, jer on tananu korespondira sa celinom knjige, nerazlučan je u misaonoj biti. Uveravamo se da je prvo čitanje prošlo kao sećivo koje nije dotaklo dubinu pesničkog saopštenja. A to saopštenje ima vrednost početka, ono nosi svetlost jutra i putovanja u život, u svet, i potom senke koje govore praznину. Njenom središtu, središtu praznine, smo svi upućeni, ono je apsolutno u svemu, pa Ostijevu *Gubitlje* nema ognjište gorčine niti ova knjiga glomazne, brane, odbrane oko sebe: ona je spuštena do visine bića kao bića nadnesena nad sebe i tim što u sebi vidi poražena, ali i dalje živa, čak osmehnuta. Izvestan broj pesama svede se mogao doraditi, oslobođiti poznatog filozofirajućeg smisla i slično, što bi doprinelo prilično dobro zamišljenom pesničkom zgušnjavanju knjige kao celline.

Dragoljub Jeknić

GOJKO ĐOGO: »MODRICA«

(Matica srpska, Novi Sad, 1974.)

— Daleki modri krug, u njemu tragovi zuba — tako bi, prisjećajući se Crnjanskog mogli da oblikujemo jednu deskriptivnu »opštu« sliku povodom Đogove knjige *Modrica*. Zavičajni krug, njegovi simboli progovaraju ovde izabrani kolopletom reči. Ali pesme *Modrice* nisu samo to budući da poseduju dublju, univerzalnu projekciju.

Taj krug trpkih reči svesnih svoje boje i vrednosti prozima se mitom i legendom, sluti ih i otkriva katkad i kao vid ritualnog u življenu, u protoku i obrednim smanama surovnosti i blagosti što se u pejzažu »krećenih usta« objavljuju žutilom, vangovskom bojom pomorne i osame i rastaču u dim, smiruju nad crnicom i u crnici, budene, pokadšto, »dvorogim jezikom«.

Igra boja, insistiranje na njihovoj pastelnoj vrednosti i naporu da grade jezički pejzaž, da ga jezikom domisljavaju i pretaču, akcenti kvalitativnih epiteti pridodati s ravnomenošću imenicama, objektima, kolorišu jedan izabrani svet. Ujedno sugerisu njegove materijalne vrednosti i oblike koji će naporedno, biti prozračeni emocijom, uzdignuti do simboličkih igara i neprestano umnožavani nabrajanjima, proširenom slikom koja je, već, svojevrsni slojevit niz.

Stabilnost te lirsко-jezičke boje dočarana je spretnim ukrštajem. Naspram »crne

žilavke«, »plave sline« neba, »modrog liskuna«, »žutog sejača« i rde koja nemo puži uz detinje lice, kao »naš crv, naša žuta nada« i gore »sijeramodre«, da ograničimo broj primera, stope »ptica vasilica« i od »zlatne jabuka«, odnosno ne folklor sam no njegov priziv, duh folklora sadržan u leksičkim fragmentima, s kojim Đogova poezija vodi jedan prigušeni diskurs. Ona ne veruje u glatkost, obilje i zlatozarnost folklornih plodova, u njihovu dovršenu sliku predanu i nasleda. Stoga traga za elementima i postojanim odlikama onog što bismo nazvali *etosom jednog etnosa*, sluteći ispod bajkolikosti folklornog doživljaja jednu mnogo protivurečniju, oporiju, na ljudski način »kravajuju verziju«.

Pejzaž je povod za jedno takvo tragedije. On obećava sudbonosnije i kontrastnije storiјe Pesnik njihov trag sluti i u jeziku, u rečima čija opora emotivna »kapa« nije nastala bez povoda. Reklo bi se da je, po njemu, onaj pravi povod sačuvan upravo u jeziku, stvaran i trajan dok je tog jezika kojim iznova progovara. No, to ne isključuje ukrtaj s drugaćim jezičkim vrednostima. Takvim ukrtajem iskušava se omedeni jezik i u njemu naslućena verzija zbivanja i oblika, mogućih oblika i mogućih zbivanja.

Doživljaj koji asocira epsko može se dake, i pastelizovati. Moguće je izbaci šablone evokaciju i invokaciju od kojih pati naše pesništvo veoma tradicionalistički obojeno. Đogova poezija to izuzetno uspešno dokazuje, gradeći na temeljima razudene-razgrađene epske vizije samim elementima rasprave o etosu jednog etnosa, kroz valersko-simboličke projekcije pejzaža i leksičkim fragmentima koji ponuđu iz dubina omedenog pa obogaćenog jezika.

Pastelnost, ovde, naravno da nije jedino ni najbitnije obeležje. Diskurs o etosu svojim simboličkim vrednostima, zanimljiviji je i značajniji. On ima brojne moderne referencije i, moglo bi se reći, još ne u potpunosti realizovanu projekciju koja bi da spaja i razrešava sudbinu urbanog čoveka shodno preostacima jedne folklorne ličnosti koja u njemu delimično još postoji. Ti preostaci ukazuju na prisustvo tamnih nagona i strasti koje, pokadšto atavističke, imaju u sebi dosta uslovnog, nagonskog. One su svojevrsni »govor krvii«, magija kojom nasleđe nameće sučeljavanje, borbu za vlastitu kožu i u okvirima u kojima nije doslovno ugrožena, onom presnom silinom koja je, pokadšto, bila neophodna pretku da bi sačuvao svoj posni čanak.

Tokom ovog razuđenog diskursa nastaje znatan broj zanimljivih lirske pitaliča i paradoksa. Čak i onda kada se ne objavljuju s doslovnom upitnošću, upitnost je prisutna u kontekstu sučeljenih slika, u izricanju i značajnsko-zvučnoj elipsi kojoj je ovo lirsко govorenje sklonio.

Sklonost ka eliptici, pervazu reči, pokadšto se objavljuje s jednim gotovo baroknim zanosom. Njegov izvor je strast izričanja punog i sočnog, trpkog jezika i magije koju grade koncentrični krugovi njegovog raznošenja značenja i vrednosti. U pilog teži o gotovom baroknom zanosu recimo da pesnik ne poredi uzalud (pesma *Radimlja*) talase sa baroknim katedralama. Horizontalna kitnjastost i vertikalno stremljenje, zvalo se zanos, magija, orgijski splet ili lirska pregnuće jesu slika ukrštaja, susreta i sažimanja vrednosti i značenja u paradoksalmom a ujedno bliskom i dostupnom spoju. Tome teži, uspešno i osmišljeno, pesnik Gojko Đogo svojom drugom knjigom poduhvatom od značaja.

Ukazala se modnica, trag, slika što stremi da se iz odelitosti vine u potragu za potpunijim smislim koji ne može biti apsolutni red, izmaštana harmonija sveta. Prodor je načinjen i na pesniku je da nastavi i dalje osmisli pretapanje one rude koju je otkrio i uobličio kao vlastitu lirsку materniju, lišaj vidan jednakno na spostvenom i tuđem licu, jedan od imenilaca doživljaja univerzalnog.

Srbia Ignatović